

СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ БАЗОВОЇ МЕРЕЖІ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК

Наразі в бібліотечній сфері України впроваджено Електронну систему моніторингу базової мережі публічних бібліотек України (ЕСМаР) (наказ МКУ № 780 від 02.10.2015 р. «Про впровадження Електронного моніторингу базової мережі публічних бібліотек», зі змінами).

ЕСМаР – це онлайн-сервіс, база даних, що містить інформацію про всі публічні бібліотеки України: адресну частину з характеристиками кожної книгозбірні, показники, які відображають її діяльність. До базових показників, які входять до державної форми статистичної звітності № 6-НК «Звіт про діяльність державних, публічних бібліотек, централізованих бібліотечних систем (ЦБС), що віднесені до сфери управління Міністерства культури і туризму України» (далі – форма № 6-НК), додано низку нових показників. Система надає можливість оперативно збирати дані та обробляти їх, автоматично перевіряти наявність помилок, контролювати процес подання звітів і надсилати повідомлення з нагадуваннями та запитами, а головне – бачити показники роботи кожної окремої бібліотеки.

ЕСМаР має п'ять рівнів доступу:

Рівень 1 – бібліотеки-філії ЦБС, сільські, селищні, міські, районні для дітей, міські для дітей. Бібліотеки цього рівня заповнюють свої звіти, використовуючи онлайн- чи офлайн-версії, і передають їх бібліотекам, що відносяться до 2-го рівня. Можуть подавати до цих закладів запити на редагування власних звітів (незалежно від того, на якому рівні перебувають їхні звіти).

Рівень 2 – районні бібліотеки, центральні міські бібліотеки, районні відділи культури. Бібліотеки 2-го рівня заповнюють свої звіти. Заклади 2-го рівня (бібліотека чи відділ культури) завантажують до системи офлайн-версії звітів бібліотек 1-го рівня, перевіряють звіти бібліотек 1-го рівня, які ті заповнювали самостійно, повертають на редагування на 1-й рівень звіти із помилками та передають звіти бібліотек на 3-й рівень. Можуть давати запити на редагування звітів бібліотек 1-го та 2-го рівнів. Мають доступ до даних бібліотек свого регіону.

Рівень 3 – обласні універсальні наукові бібліотеки, обласні управління культури. ОУНБ заповнюють власні звіти. Заклади 3-го рівня перевіряють звіти, які надійшли від бібліотек 2-го рівня, можуть повертати на редагування звіти, у яких виявлено помилки, та відправляють звіти регіону на 4-й рівень. Бібліотекам 3-го рівня доступні звіти всіх публічних бібліотек регіону. Подають запити на редагування звітів бібліотек свого регіону бібліотекам 4-го рівня.

Рівень 4 – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. Має найвищий рівень доступу. Крім заповнення власного звіту, перевіряє всі звіти, повертає на редагування звіти з помилками або ті, на які надійшли запити на редагування від бібліотек 3-го рівня. Присвоює звітам статус «прийнятий»,

узагальнює звіти публічних бібліотек усіх регіонів України. Бібліотека 4-го рівня відкриває та закриває звітні періоди, може додавати в систему показники, відкривати картки для нових бібліотек тощо.

Рівень 5 – Міністерство культури та інформаційної політики України. Має доступ до звітів усіх бібліотек своєї сфери управління та впливу. Подання звіту передбачає субординацію, тобто проходження відомостей за вертикаллю, що не дає змоги змінювати представлені дані після приймання звіту на вищому рівні без повідомлення про ці зміни.

Користування системою

Можливі два варіанти користування системою – як користувач і як переглядач.

Користувач – це співробітник певної організації, котру він представляє та правами якої наділений у системі. Користувач має змогу створювати свій звіт (якщо це бібліотека) і працювати з ним, бачити звіти бібліотек свого регіону (починаючи з 2-го рівня), відправляти звіти на вищий рівень або повертати їх на редагування.

Переглядач має право тільки переглядати звіти і користуватися даними без внесення змін. Бібліотеки кожного наступного, вищого, рівня мають змогу бачити та аналізувати показники і працювати з первинними даними, а не зі зведеними, як було до цього часу, коли вже на рівні району, міста статистичні дані було узагальнено.

Користування ЕСМаР потребує базових навичок роботи з програмою Excel. Дані, експортовані в Excel, можна порівнювати, визначати тенденції, будувати графіки та діаграми для зручного представлення діяльності бібліотек різним аудиторіям.

Кожний бібліотекар, який відповідає за звітність, має свій логін та пароль, що дає йому змогу увійти в систему та заповнити картку звітності своєї бібліотеки. Для бібліотек, котрі не мають доступу до інтернету, створено офлайнову версію звіту. Для зручності користувачів система передбачає можливість заповнення звіту, внесення в нього змін, виправлень до моменту набуття документом статусу «прийнятий». Якщо бібліотека починає заповнювати звіт, то користувачам наступних рівнів він доступний для перегляду. Методичні центри можуть відслідковувати ситуацію щодо заповнення звітів бібліотек своїх регіонів і, відповідно, активізувати роботу в цьому напрямі. Особливо зручним є сервіс розсилання листів через реєстри звітів або реєстри бібліотек в ЕСМаР. Листування із бібліотеками може значно пришвидшити процес збирання статистичних даних.

Характерні помилки під час заповнення та перевірки звітів через ЕСМаР. Найпростіша перевірка даних здійснюється за математичною логікою. Наприклад, площа для обслуговування користувачів не може бути більшою за загальну площу бібліотеки. Деякі бібліотеки помилково міняють місцями кількість користувачів, яких обслуговували усіма структурними підрозділами

бібліотеки, з кількістю користувачів за єдиною реєстраційною картотекою (ЄРК), хоча користувачів за ЄРК не може бути більше, ніж обслуговуваних. Існує деяка складність з обрахуванням кількості годин роботи бібліотеки за рік. До впровадження ЕСМаР ці характеристики вже використовувалися під час проведення соціологічних досліджень та паспортизації публічних бібліотек. Тепер ЕСМаР передбачає моніторинг кількості годин, відпрацьованих бібліотекою за тиждень, та кількості годин, фактично відпрацьованих бібліотекою протягом року. Важливо, що об'єктом обчислення є години роботи саме бібліотеки, а не загального бюджету робочого часу бібліотекарів. Складнішим рівнем перевіряння даних є порівняння показників різних розділів, логічно пов'язаних між собою. Наприклад, відомості про бібліотечний фонд складаються з даних щодо надходження різних видів документів, їх вибуття та наявності на кінець звітного року. Книговидача за видами документів обліковується в іншому розділі. Проте є непоодинокі випадки, коли бібліотека вказує видачу електронних чи аудіовізуальних видань, не надаючи при цьому інформацію про їхню наявність у своїх фондах. Тобто маємо пряме порушення бібліотечного правила «одиниця видачі = одиниця обліку». Звичайно, не можна виключити варіант, що ці документи бібліотека отримала через міжбібліотечний абонемент або внутрішньосистемний обмін.

Чимало випадків некоректного заповнення звітів пов'язані з кількістю виконаних довідок, зокрема віртуальних. Причому система не допускає перевищення чисельності віртуальних довідок порівняно з кількістю довідок загалом. Відповідно до Опису показників (Див. ст. 91 посібника «ЕСМаР: користування сервісом») щодо поняття «віртуальна довідка» (Віртуальна довідка – це інтерактивна послуга, за допомогою якої даються відповіді на інформаційні запити з різних галузей знань віддалених (індивідуальних та колективних) користувачів), ця послуга можлива лише за наявності бібліотечного сайту чи блогу. Проте виявлено чимало випадків надання статистичних даних про послуги, котрі бібліотеки просто не можуть надавати через відсутність відповідних технічних ресурсів. Непоодинокими є випадки нерозуміння показника «група з оплати праці». Це закритий показник, і для його введення потрібно обрати значення з випадного списку відповідно до нормативних актів (Наказ Міністерства культури і туризму України від 18.10.2005 № 745 «Про впорядкування умов оплати праці працівників культури на основі Єдиної тарифної сітки» (із наступними змінами)).

Позитивною особливістю ЕСМаР є те, що в цій системі показники наводяться винятково в абсолютних значеннях. Найбільше звітів повертаються на редагування через зазначення фінансування в тисячах гривень, як цього вимагає форма № 6-НК. Наприклад, значення 135,00 ЕСМаР розуміє як 135 грн. 00 коп., тоді як у звіті за формою № 6-НК мається на увазі 135 тис. грн. Слід зауважити, що інколи бібліотеки ігнорують внесення деяких показників, часто пояснюючи це тим, що зазначені параметри не прописано в облікових формах первинної статистичної звітності. До прикладу, в ЕСМаР дещо змінився

традиційний розподіл користувачів за віком. Було запропоновано виділяти вікові групи більш деталізовано. І хоча багато бібліотек завжди робили моніторинг вікової структури своїх користувачів, нині є чимало випадків відсутності цих даних.

Непоодинокими є випадки ігнорування бібліотеками зазначення показника «кількість осіб, які скористалися доступом до Інтернету в бібліотеці». Та якщо це може бути зрозумілим стосовно книгозбірень, котрі не мають Інтернету, то абсолютно неприйнятним для бібліотек, де є комп'ютери з доступом до мережі. Відсутність цих даних дивує, адже вони свідчать про затребуваність публічної бібліотеки. Оскільки вносити показники в систему можуть тільки бібліотеки, що діють, є можливість отримати об'єктивну картину забезпечення населення публічними бібліотеками, що неможливо виявити через зведені дані. Тому, є розбіжності відомостей в ЕСМаР та даних Зведення річних звітів, зроблених на основі форми № 6-НК, хоча система надає можливість автоматично генерувати звіт за цією формою із підтягуванням значень в одиницях обліку, що нею передбачені. Це має свої переваги, адже виключає ризик внесення механічних помилок під час заповнення паперового бланка.

Співвідношення абсолютних і середніх показників бібліотеки допомагає виявити тенденції і визначити прогнози її розвитку на перспективу. Можна подивитися підсумок, підрахувати середнє значення, проаналізувати діяльність кожної окремої бібліотеки чи щорічну динаміку будь-якого з показників тощо. За допомогою статистичних даних можна побачити сильні сторони книгозбірень і обґрунтувати необхідність їх існування. У той час, коли жодна сфера культури України не може похвалитися електронною звітністю, публічні бібліотеки впроваджують ЕСМаР – сучасну, гнучку, зручну в користуванні систему, котра дає змогу забезпечити прозорість інформації про публічні бібліотеки для фахівців та державних органів влади і котру можна гармонізувати відповідно до вимог часу та розвитку інформаційних технологій. Проте є проблеми, що потребують першочергового вирішення. Зокрема, на часі визначення рівнів бібліотек унаслідок утворення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Відкритими залишаються питання проходження звітів через другий рівень бібліотеками, що ввійшли до ОТГ. Варіанти рішень необхідно узгодити. Можливість вносити зміни, що стосуються назв районів, населених пунктів, у картки бібліотек мають тільки користувачі 4-го рівня, а назви вулиць та бібліотек можна змінити на нижчих рівнях.

Варто пам'ятати, що ЕСМаР створено для поліпшення роботи бібліотек, надання можливості подивитися на бібліотечну статистику по-іншому, звернути увагу на пріоритетність окремих напрямів роботи. Електронна статистика має чимало переваг, серед яких:

- швидкість збирання та оброблення статистичних даних;
- доступ до повної інформації про кожну бібліотеку;
- можливість різнобічного аналізування;
- можливість контролювати процес заповнення звітів;

- надійність розрахунків та зменшення ймовірності механічних помилок;
- зручна та проста форма подання статистики.

ДОДАТОК:

Рекомендації щодо заповнення звітів в Системі електронної звітності ЕСМаР (розроблено з урахуванням помилок, виявлених при заповненні електронної звітності)

Матеріально-технічна база

- 1. Кількість бібліотечних пунктів – вказується кількість стаціонарних пунктів бібліотечного обслуговування, призначених для обслуговування користувачів (так саме, як і в формі 6-НК).
Зверніть увагу, організація бібліотечного пункту передбачає наявність положення, угоди між ЦБС та закладом, де організовується такий пункт обслуговування, окремого обчислювання користувачів.

Користувачі, відвідування, звернення

- 1. Показник «Кількість користувачів протягом року» не може бути меншим за показник «Кількість зареєстрованих користувачів за ЄРК»
- 2. Обов'язковим є виділення вікової групи користувачів «від 60 років»
- 3. Кількість та відвідування масових заходів. Уважно заповнюйте дані щодо кількості ЗАХОДІВ у межах та поза межами бібліотеки й кількості ВІДВІДУВАНЬ цих заходів у межах та поза межами бібліотеки. Це не може бути одна й та ж цифра, до того ж звертайте увагу на співвідношення між кількістю заходів і відвідуваннями. Не може бути, наприклад, 20 відвідувачів в 10 заходах (2 людини на 1 захід)
- 4. Години праці бібліотеки. Тут заноситься показник відпрацьованих БІБЛІОТЕКОЮ (а не бібліотечними працівниками) годин. Показник «бібліотека працює годин на тиждень» повинен співвідноситись з показником «практично відпрацьовані бібліотекою години за рік». Тобто, якщо бібліотека працює від 10 до 20 годин на тиждень, то загальна сума відпрацьованих годин має бути НЕ БІЛЬШОЮ, ніж 1040 (20 год X 52 тижні) та НЕ МЕНЬШОЮ ніж 520 (10 год X 52 тижні). Кількість годин може трохи варіюватися у бік зменшення годин роботи за рік з урахуванням відпустки бібліотекаря чи лікарняного (якщо в бібліотеці один працівник), ремонту тощо.

Обслуговування МБА

- 1. У «кількість віртуальних довідок» входять довідки, надані через сервіс «Віртуальна довідка». Тобто у бібліотеці повинна бути заявлена така послуга (має бути положення про віртуальну довідку, вестись окремий облік користувачів цього сервісу) або бібліотека має бути учасником

якоїсь корпоративної служби віртуальної довідки чи об'єднаної служби ЦБС. Також це можуть бути сервіси «Запитай бібліотекаря», запитання-відповіді у блозі тощо. Довідки, просто надіслані користувачу через електронну пошту за заявкою телефоном чи в самій бібліотеці, не є віртуальними. Їх треба враховувати як звичайні письмові.

- 2. Кількість абонентів МБА, ММБА. Зверніть увагу, одиницею обліку користувачів міжбібліотечного абонементу є АБОНЕНТ. Облік загальної кількості абонентів МБА проводиться за числом бібліотек або органів НТІ, зареєстрованих у картотеці або БД реєстрації абонентів МБА. Тобто, абонентом МБА може бути БІБЛІОТЕКА, а не читач. Бібліотека стає абонентом за умов наявності укладеного договору на обслуговування через систему МБА та внесення її до картотеки (чи іншої бази даних) абонентів МБА у вашій бібліотеці. Внутрішньосистемний книгообмін в цьому розділі не враховується. Дані в форму 6-НК повинні надаватися за цим же принципом, є різниця в термінології – в 6-НК прописано слово «користувач МБА, але це і є абонент».

Розробила:

Ірина Фатєєва, заступниця директора Луганської ОУНБ